

کتابخانه ملی

سازمان اسناد و کتابخانه ملی

جمهوری اسلامی ایران

کتابخانه ملی

دانشگاه آزاد اسلامی (واحد شاهرود)

پایان نامه کارشناسی ارشد (M.A)

رشته حقوق - گرایش جزا و جرم شناسی

عنوان:

حفاظت از حقوق شهروندی در پرتو قانون آیین دادرسی کیفری جدید

استاد راهنما:

دکتر علی طالع زاری

نگارش:

محمد اسماعیل محمدی

زمستان ۱۳۹۳

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده
۲	مقدمه
۳	الف) بیان مسئله
۴	ب) اهمیت و ضرورت انجام تحقیق :
۴	ج) سوابق مطالعات
۷	د) اهداف تحقیق
۷	و) سؤالات تحقیق
۷	ز) فرضیه های تحقیق
۹	ح) روش شناسایی تحقیق:
۹	ط) تعریف مفهومی واژه ها

چکیده

حقوق شهروندی از مفاهیم نوین حقوقی در حقوق ایران است. ظهور این مفهوم در سطح جهان را می توان مصادف با پیدایش نخستین دولت های ملی دانست. تصریح به حقوق شهروندی در ایران به برنامه توسعه چهارم اقتصادی و اجتماعی مربوط است، تصریح و تاکید بر رعایت حقوق شهروندی یکی از نوآوری های قانون جدید آیین دادرسی کیفری است. ۱- آیین دادرسی کیفری ایران برای حفظ جایگاه حقوق شهروندی در قانون آیین دادرسی کیفری جدید صلاحیت های قانونی بازپرس، ممنوعیت کنترل ارتباطات مخابراتی و حسابهای بانکی و مراسلاتی افراد، استفاده از اسناد و مدارک متهم برای کشف جرم، احضار و جلب متهم در صورت وجود دلیل کافی و مستند؛ ابلاغ احضاریه توسط ماموران ابلاغ، بدون استفاده از لباس رسمی و با ارائه کارت شناسایی، استفاده از سامانه های (سیستم های) رایانه ای و مخابراتی و... برای طرح شکایت یا دعوا، ارجاع پرونده، احضار متهم، ممنوعیت شکنجه متهم، ثبت و ضبط تاریخ، زمان و طول مدت بازجویی، اجازه موردی برای ورود به منازل، اماکن تعطیل و بسته و تفتیش آنها، ممنوعیت تحت نظر قرار دادن متهم بیش از ۲۴ ساعت، تفهیم صریح موضوع اتهام و ادله آن، حق همراه داشتن وکیل را قانونی دانسته است. ۳- حفاظت از حقوق شهروندی در قوانین آیین دادرسی کیفری ایران با تحولات جدی مواجه است. این تحولات را در کیفیت و روش انجام وظیفه ضابطان دادگستری و وظایف بازپرس و دادستان و تخصیص زمان برای رسیدگی به اتهام متهمین و همچنین روش ابلاغ اتهام و احضار و رعایت کرامت و حیثیت انسانی افراد می توان شاهد بود.

کلید واژگان: حقوق شهروندی، قانون آیین دادرسی کیفری، دادستان، بازپرس، متهم، وکیل

مقدمه

از جمله مفاهیم نوینی که امروزه به طور ویژه ای به آن پرداخته می شود و در نظریات اجتماعی ، سیاسی و حقوقی جایگاه ویژه ای پیدا کرده، مفهوم شهروندی است. این مفهوم ریشه در سنت فکری یونان باستان دارد و افلاطون اولین فیلسوف و متفکر سیاسی است به این مفهوم در نظریات خود پرداخته است. حقوق شهروندی به عنوان رویکردی که به انواع حقوق انسانی در جامعه اشاره دارد ، تعامل بین فرد و جامعه را جهت می دهد. این واژه معمولاً همراه با واژه دولت مطرح گردیده است و ظهور آن را می توان مصادف با پیدایش نخستین دولت های ملی دانست که همزمان با ظهور آن ، حقوق شهروندی نیز مطرح گردید..

قانون آیین دادرسی کیفری از مهم ترین قوانین پایه ای و اساسی هر کشوری است که بخش مهمی از نظم عمومی کیفری و عدالت کیفری از طریق آن اجرا می شود. مقررات نظام قضایی و دادرسی و آیین دادرسی کیفری در ایران طی سه دهه اخیر چندین بار دچار تغییرات کلی شده است. تغییرات مزبور علاوه بر سازماندهی نظام دادرسی کیفری خود موجب بی نظمی و نا به هنجاری های متعددی در سیستم قضایی و وضعیت حقوق شهروندی شده است. آنگونه که همگان در زمان حذف قانون دادرسی و قانون احیاء دادرسی شاهد بوده اند. قانون جدید هم برای یک دوره سه ساله آزمایشی مقرر شده و قابلیت اجرا خواهد یافت و امکان تغییر در آن نیز ممتنع نخواهد بود.

هرچند اجرای قانون مصوب نیاز به تاکید ندارد، ولی عدم اعمال به اجرای مفاد قانون حقوق شهروندی موجب این امر شده است. از این رو، تصریح و تاکید بر رعایت حقوق شهروندی یکی دیگر از نوآوری های قانون جدید محسوب می گردد. که در این تحقیق به آن پرداخته می شود که در ادامه به طرح مسئله، اهمیت و ضرورت و اهداف تحقیق و می پردازیم.

الف) بیان مسئله

قانون جدید با وجود برخی از اشکالات و ایرادات مترتب بر آن، برخوردار از جنبه‌ها و نکات مثبت بسیاری در خصوص رعایت حقوق شهروندی، حقوق متهم، حق دفاع، وکیل مدافع، روند دادرسی، تضمینات تحقق دادرسی عادلانه و منصفانه است و اگر دچار تغییرات کلی و جدی نشود و با تدوین آئین نامه‌های اجرایی مقرر در آن، با استفاده از تجارب حرفه‌ای کارشناسان، قضات و وکلای دادگستری می‌تواند در تضمین حقوق شهروندی و اساسی مردم می‌تواند موثر و نقش آفرین گردد. این قانون مشتمل بر هفت بخش در قالب کلیات، کشف جرم و تحقیقات مقدماتی، دادگاههای کیفری، رسیدگی و صدور رای، اجرای احکام کیفری و اقدامات تامینی و تربیتی، هزینه دادرسی و سایر مقررات تنظیم و تدوین شده است.

قانون آئین دادرسی کیفری جدید با تغییرات عددی، شکلی و ماهوی گسترده در قانون آئین رسیدگی کیفری و نحوه تعقیب متهم، نوعاً گرایش بر اعمال "اصل تفسیر مضیق به نفع متهم"، رعایت اصول و هنجارهای حقوق شهروندی و بشری و تلاش برای تحقق نظام دادرسی عادلانه نسبت به شاکی، متهم، بزه دیده، شاهد، مطلع، وکیل و مانند آنها در فرآیند رسیدگی کیفری دارد. در این قانون ضمن حذف بسیاری از محدودیت‌ها و موانع مقرر در خصوص حق دفاع و وکالت از متهم، اصل را بر لزوم داشتن وکیل و حق دفاع وی از متهم به عنوان موکل خود و ضرورت تفهیم حقوق قانونی متهم از سوی مرجع قضایی و ضابطان دادگستری در تمام امور کیفری قرار داده است.

تغییر در صلاحیت نهاد دادستانی و بخش‌های تابعه، تدقیق شرح وظایف و اختیارات دادستان و بازپرس، تخصیص ضمانت‌های ناشی از مسئولیت انتظامی و قانونی آنها، حذف عملی قاضی تحقیق و قاضی تحکیم و مسئولیت‌های رئیس حوزه قضایی و انتقال آن به دادستان و بازپرس، نظام مند کردن وظایف و مسئولیت‌های قانونی دادستان و مراجع قضایی و ضابطان دادگستری، تقسیم بندی دادگاههای کیفری و تخصیص صلاحیت آنها، تغییر در نظام صدور قرارهای تامین قانونی و تخصیص قرارهای نظارت قضایی، پیش‌بینی تشکیل داسرا و دادگاه ویژه اطفال و نوجوانان و دادگاه کیفری یک ویژه

اطفال و نوجوانان، تشکیل پلیس اطفال، تخصیص حق ملاقات متهم با خانواده و وکیل خویش، پیش بینی حق جبران خسارت و ضرر و زیان مادی و معنوی، لزوم تشکیل پرونده های شخصیتی برای متهمان و نیز اطفال و نوجوانان متهم، پیش بینی نظام دادرسی کیفری الکترونیکی، تقویت نقش و جایگاه وکیل مدافع در حقوق متهم و تقویت دادرسی عادلانه و مانند آنها و نیز تلاش برای منطبق ساختن نظام دادرسی کیفری با اصول نظام دادرسی عادلانه مقرر در اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی و دیگر اسناد حقوق بشری مربوطه در راستای "اصل احترام به حقوق و آزادی های اساسی بشری" بعنوان یکی از قواعد شناخته شده در حقوق بین الملل و در نتیجه، پررنگ ساختن رویکرد حقوق بشری بدان و نیز گرایش به سیستم دادرسی و رسیدگی مختلط در عمل، دارد که در پایان نامه به آن خواهیم پرداخت.

ب) اهمیت و ضرورت انجام تحقیق :

تصویب قانون آئین دادرسی کیفری جدید و انتشار آن در روزنامه رسمی کشور و تغییرات اساسی و متعدد مندرج در آن، اطلاع رسانی، نقد و بررسی حقوقی و معرفی کارشناسی آن را ضروری می نماید. بررسی نوآوری های قانون جدید آئین دادرسی کیفری، نارسایی ها و خلأهای آن در ارتباط با حفاظت از حقوق شهروندی، ارائه ی پیشنهادهای لازم در این خصوص و افزایش معلومات در زمینه حقوق شهروندی از اهداف و ضرورت انجام این پژوهش می باشد.

در نتیجه بررسی تغییرات در مورد حفاظت از حقوق شهروندی را در قانون را لازم و ضروری دانسته و در این پایان نامه به بررسی آن خواهیم پرداخت.

ج) سوابق مطالعات

با توجه به تصویب قانون آئین دادرسی کیفری در سال ۱۳۹۲ و اجرایی شدن آن در سال ۱۳۹۳ موضوع حفاظت از حقوق شهروندی در پرتو آئین دادرسی کیفری جدید از نوآوری برخوردار می باشد

اما در سال های گذشته تحقیقات و مقالات مشابهی انجام گردیده است که در ذیل به بیان تعدادی از آنها اکتفا می شود.

عطیه غفاری انور (۱۳۹۰) پایان نامه ای با عنوان مطالعه تطبیقی جایگاه حقوق شهروندی در ایران و فرانسه در مقطع کارشناسی ارشد در دانشگاه علامه طباطبایی انجام داد. وی به این نتیجه رسید که اگر حقوق را در مجموع، قواعد و مقررات لازم الاجرائی بدانیم که بر روابط افراد یک جامعه حاکم است با ملاحظه نوع رابطه می توانیم دو گونه حقوق خصوصی و عمومی را از یکدیگر جدا کنیم. هنگامی که از شهروند و حقوق او سخن به میان می آوریم، مراد ما مجموعه ای از حقوق خصوصی و عمومی است که بر روابط اجتماعی حاکم است. حقوق شهروندی در واقع بیان کننده حقوقی است که هر فرد در قالب تابعیت یک کشور از آن برخوردار است. اهمیت حقوق شهروندی به حدی است که رابطه نزدیکی با جایگاه حاکمیت پیدا میکند و حتی برخی از کارشناسان براین باورند که جامعه ای که در آن حقوق شهروندان نهادینه نشده باشد، رابطه مردم و حاکمیت دچار تزلزل می شود. تضمین حقوق اساسی شهروندان در درجه اول با درج این حقوق در قانون اساسی هر کشور اعمال می شود. به عبارت دیگر قانون اساسی گام موثری در فرآیند حاکمیت قانون، تضمین آزادی ها و برخورداری از امکانات و تحقق شهروندی برمی دارد. اما باید این واقعیت را در نظر بگیریم که محافظت و حراست از حقوق تک تک شهروندان بر دوش همه قوا و سازمان های دولتی است که باید در این زمینه اقدامات لازم و ضروری برای حراست از حقوق شهروندان را در تمام واحدهای اجرایی خود عملیاتی کنند تا حقوق شهروندی در تشریفات اداری و اجرایی و حتی قانونی پایمال نشود و در صورت رعایت نشدن حقوق شهروندی از سوی دستگاه های دولتی باید مراجع قضایی صالحی وجود داشته باشند که از حقوق افراد در مقابل دولت با رعایت اصول دادرسی عادلانه دفاع کند. بنابراین درج حقوق اساسی شهروندان در قانون اساسی و قوانین عادی، لزوم رعایت این حقوق توسط دستگاه های دولتی، وجود مراجع قضایی صالح که رسیدگی به شکایات مردم در مورد پایمال شدن حقوق آنها توسط دستگاه های دولتی و نظارت بر دستگاه های دولتی را در این خصوص برعهده دارند، همه از جمله معیارهای اجرا و تضمین حقوق

شهروندی در هر جامعه دموکراتیک به شمار می‌رود. بررسی تطبیقی این رعایت این معیارها در نظام حقوقی ایران و فرانسه محور اصلی بحث در این پایان نامه می باشد موجب شناخت نقاط ضعف و قوت هر دو کشور و غنی تر کردن اجرا و نظارت بر اجرای این حقوق با استفاده از تجارب کشورهای پیشرفته در کشور عزیزمان ایران می شود.

توکلی، ابوالفضل (۱۳۸۹) پایان نامه ای با عنوان بررسی حقوق شهروندی در نظام کیفری ایران در مرحله دادرسی برای مقطع کارشناسی ارشد در دانشگاه پیام نور تهران تدوین کرد. وی به این نتیجه رسید که: براساس اصل برائت هرمتهمی که در مظان اتهام قرار گرفته و جامعه در جهت حفظ نظم عمومی و جبران زیان بزه دیده در تعقیب وی و به دنبال کشف حقیقت است، به عنوان یک شهروند حق دارد در یک فرآیند دادرسی کیفری از یک سو بتواند از اتهام وارده دفاع نماید و جامعه ابراز و زمینه های لازم در این خصوص را چه از لحاظ قانونی و چه اجرایی در اختیار وی بگذارد. از سوی دیگر متهم حق دارد از امنیت و آزادی جسمانی لازم هم در جهت ارائه دفاعی مناسب تر و هم از این جهت که هنوز بی گناه محسوب می شود برخوردار باشد.

جوان، علی (۱۳۸۸) پایان نامه ای با عنوان حقوق شهروندی در قانون آیین دادرسی کیفری در مرحله دادرسی انجام شد. وی به این نتیجه رسید که حقوق شهروندی در ادبیات حقوقی ما واژه جدیدی است، اما معنا و مفهوم آن، که در «حقوق شهروندی» اگرچه اصطلاح واقع به رسمیت شناختن و احترام به حقوق طبیعی، اجتماعی و فردی آحاد ملت است، به کرات در قانون «حقوق ملت» اساسی و قوانین عادی گنجانیده شده است. در قانون اساسی اصول بسیاری، تحت عنوان حاکی از ملحوظ داشتن حقوق شهروندی است. در قانون مجازات اسلامی در چندین ماده برای تخطی از این حقوق، ضمانت اجراهای شدیدی در نظر گرفته شده است و از همه مه تر در قانون آئین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری، مصادیق بسیاری از رعایت حقوق شهروندی تمامی افراد دخیل در یک دادرسی کیفری (به خصوص متهم) به چشم می خورد. شاید بتوان گفت بنیادی ترین مرحله از دادرسی کیفری، مرحله کشف جرم و تحقیقات مقدماتی می باشد که هر دو از وظایف دادرسی است و با عنایت به اینکه دادرسی

در سال ۱۳۸۱ با اصلاح قانون نحوه تشکیل دادگاههای عمومی و انقلاب احیاء گردید و تاکنون آئین دادرسی جدیدی برای آن تصویب نگردیده است، لاجرم می بایست با تکیه بر آئین دادرسی موجود، حقوق شهروندی لازم الرعایه در مراحل کشف جرم، قبل از کشف جرم، تعقیب و تحقیق را شناسایی و آنرا با مقررات مندرج در ماده واحده قانون احترام به آزادیهای مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب ۱۳۸۳ تطبیق داد.

(د) اهداف تحقیق

اهداف تحقیق مشتمل بر سه مورد به شرح زیر است:

- بررسی جایگاه و اهمیت حقوق شهروندی در آیین دادرسی کیفری ایران
- تفاوت جایگاه حقوق شهروندی در قانون آیین دادرسی کیفری جدید و قدیم
- شناسایی تحولات حفاظت از حقوق شهروندی در قوانین آیین دادرسی کیفری ایران

(و) سؤالات تحقیق

سؤالات تحقیق مشتمل بر سه مورد به شرح زیر است:

- آیا آیین دادرسی کیفری ایران جایگاه مناسبی برای حقوق شهروندی قائل است؟
- آیا تفاوتی بین جایگاه حقوق شهروندی در قانون آیین دادرسی کیفری جدید و قدیم وجود دارد؟
- آیا حفاظت از حقوق شهروندی در قوانین آیین دادرسی کیفری ایران با تحولات جدی مواجه است؟

(ز) فرضیه های تحقیق

فرضیه های تحقیق مشتمل بر سه مورد به شرح زیر است:

- در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ بر ضرورت آگاهی متهم از حقوق شهروندی و اساسی خویش تاکید شده است. برابر مواد ۶۰ و ۶۱ ق.آ.د.ک. جدید؛ " متهم باید در اسرع وقت، از موضوع و ادله

اتهام انتسابی آگاه و از حق دسترسی به وکیل و سایر حقوق دفاعی مذکور در این قانون بهره مند شود. متهم، بزه دیده، شاهد و سایر افراد ذریبط باید از حقوق خود در فرآیند دادرسی آگاه شوند و ساز و کارهای رعایت و تضمین این حقوق فراهم شود.

- در بین قانون آیین دادرسی کیفری سابق و جدید در بحث حق حضور وکیل و ملاقات با متهم تفاوت وجود دارد. در قانون جدید به موجب ماده ۴۸ آن؛ «با شروع تحت نظر قرار گرفتن، متهم می تواند تقاضای حضور وکیل نماید. وکیل باید با رعایت و با توجه به محرمانه بودن تحقیقات و مذاکرات با شخص تحت نظر ملاقات نماید». با این وجود برابرتبصره ذیل این ماده؛ «اگر شخص به علت اتهام ارتكابی یکی از جرائم سازمان یافته و جرائم علیه امنیت داخلی یا خارجی، سرقت مواد مخدر و روان گردان و یا جرائم موضوع بندهای الف و ب و پ ماده ۳۰۲ این قانون، تحت نظر قرارگیرد، تا یک هفته پس از شروع تحت نظر قرار گرفتن، امکان ملاقات با وکیل را ندارد». ممنوعیت و محدودیت مزبور نسبت به جرائم سیاسی و مطبوعاتی و جرائم موجب مجازات تعریزی درجه چهار و بالاتر منع فوق پیش بینی نشده است. تجویز فوق، برخلاف محدودیت های قانونی مقرر در ماده ۱۲۸ قانون آیین دادرسی کیفری سابق می باشد.

- در قانون آیین دادرسی کیفری جدید برای متهم حقوق شهروندی در نظر گرفته شده است، این حقوق شامل حق دسترسی به وکیل از ابتدای تحت نظر قرار گرفتن، اطلاع از موضوع اتهام و ادله اثباتی از ابتدای تعقیب و سایر حقوق می باشد.

ح) روش شناسایی تحقیق:

این تحقیق از نوع کیفی است و روش مطالعه تحلیلی است. در این روش از مطالعه کتابخانه ای برای گردآوری اطلاعات استفاده می شود. منابع اطلاعاتی این مجموعه را کتب حقوقی، قوانین، کتاب های مرجع و پایان نامه های دانشجویی تشکیل می دهد. همچنین در این پایان نامه سعی شده در گردآوری این مجموعه به منابع محدود کتابخانه ها و شبکه های تخصصی اینترنت نیز مراجعه شود.

همچنین از نظرات اهل علم و تجربه به ویژه قضات دادسرا و دادگاه های عمومی و انقلاب در توصیف و تحلیل مباحث استفاده شود.

ط) تعریف مفهومی واژه ها

شهروند: در تعریف شهروند می توان گفت که شهروند کسی است که حقوق فردی و جمعی خود را می شناسد و از آنها دفاع می کند، قانون را می شناسد و به آن عمل می کند و از طریق آن مطالبه می کند، از حقوق معینی برخوردار است. می داند که فرد دیگری هم حضور دارد و دفاع از حقوق او یعنی دفاع از حقوق خودش و فردی که در امور شهر مشارکت دارد. پس شهروند نه تنها به معنای سکونت در یک شهر به مدت مشخص که به معنای مجموعه ایی از آگاهی های حقوقی، فردی و اجتماعی است.

حقوق شهروندی: حقوق شهروندی در واقع مجموعه حقوقی است که افراد به اعتبار موقعیت شهروندی خود دارا میشوند و نیز اطلاقی عام است بر مجموعه امتیازات مربوط به شهروندان و نیز مجموعه قواعدی که بر موقعیت آنان در جامعه حکومت میکند.

دارنده این حقوق یعنی شهروند، به تکنک افرادی که در جامعه زندگی می کنند اطلاق میشود، فراتر از مفهومی تحت عنوان تابعیت، بدون اعتنای به سلسله مراتب، موقعیتهایی متمایز برای افراد، وجود شرایطی برای به رسمیت شناخته شدن، حاکمانی خاص و حکومت شوندگان خاص و در مقابل مبتنی بر رابطه های چندسویه بین دولت، جامعه و شهروندان و وجود یک اخلاق مشارکت و موقعیتی فعالانه. به عبارتی دیگر مجموعه حقوق و امتیازاتی که به شهروندان یک کشور با لحاظ کردن دو اصل کرامت انسانی و منع تبعیض، برای فراهم سازی زمینه رشد شخصیت فردی و اجتماعی شهروندان در نظام حقوقی هرکشور تعلق میگیرد، حقوق شهروندی نام دارد و مجموعه قوانین و امتیازات مربوط به حقوق شهروندان به حقوق فردی مانند آزادی بیان، حقوق مربوط به گروهها و اقشار مختلف جامعه همچون حق برخورداری از انرژی تقسیم می شود.

دولت: دولت را در دو معنا می توان تعریف کرد؛ دولت خاص و دولت عام، دولت در زبان عامه ی مردم به معنای «هیات دولت»، «کابینه» یا «تشکیلات و اداره های دولتی» می باشد. اما مفهوم دولت در علم سیاست و روابط بین الملل، دارای معنایی فراتر از آنچه گذشت می باشد. دولت، بزرگ ترین سازمان بندی گروه انسانی است؛ قدرت سیاسی در آن به جریان می افتد و عالی ترین تجلی قدرت نیز نام گرفته است. این اصطلاح در نزد علمای علم سیاست اینگونه تعریف شده است: «دولت عبارت است از عده ای از مردم که در سرزمین مشخص به طور دائم اسکان دارند و دارای حکومتی هستند که به وضع و اجرای قانون اقدام می کنند و از حاکمیتی برخوردارند که به صورت روح حاکم و قدرت عالی آنها را از تعرضات داخلی و خارجی مصون می دارد».